

SINIR ANOMALİSİ OLARAK ANKLAVLAR VE EKSKLAVLAR: TACİKİSTAN VE KIRGIZİSTAN SINIR ÇATIŞMALARI

OSMAN MİCAN

Referans için: Mican, Osman. "Sınır Anomalisi Olarak Anklavlar ve Eksklavlar: Tacikistan ve Kırgızistan Sınır Çatışmaları". İNSAMER Analiz. 29.09.2022.

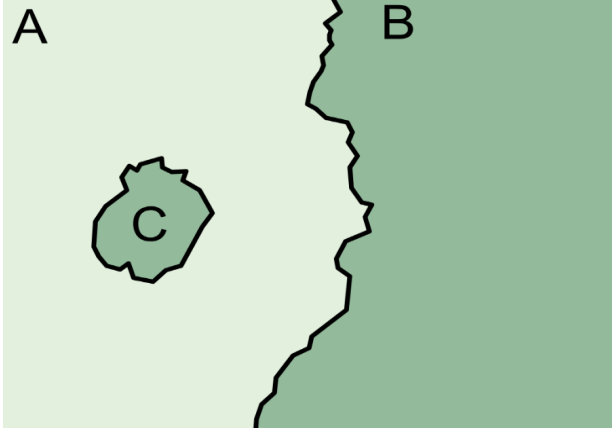
Analiz

Dünyada farklı türlerde birçok sınır sorunu bulunmaktadır. Aslında sürece bakıldığında bu durumun geleneksel devletin belirsiz sınır anlayışından modern devletin keskin sınır anlayışına geçişin sonuçlarından biri olduğu görülmektedir. Sınırların belirlenmesinde özellikle son 100 yılda savaşlar ve hukuki faktörler ön plana çıksa da kolonizasyon ve dekolonizasyon süreçleri akabinde de sınırlar oluşmuştur. Bu süreçlerin bir sonucu olarak bağımsızlığını ilan eden bazı devletlerin buldukları coğrafyalarda toprak bütünlüğü ya da uyumu bozulmuş ve bu durum sebebiyle de güvenlik sorunlarına neden olan bazı toprak parçaları oluşmuştur. Bir tür anomali

olarak adlandırılabilen bu durum aslında üç farklı şekilde ortaya çıkmıştır. Martin Schwind'e göre bu anomaliler; uç topraklar, koridorlar ve anklavlar-eksklavlardır.

Sınır sorunlarının temel sebepleri dikkate alındığında, eksklav ve anklav olmak üzere iki kavram kullanıldığı görülmektedir. Anklav, bir devletin kendi başına veya kendi toprak parçasının başka bir devlet tarafından tamamen kapatılmasıdır. Lesotho, Vatikan ve Andorra bir devletin başka bir devlet tarafından kuşatılan anklav örneklerindedir. Kendi toprak parçasının başka devlet içinde olduğu örnekler ise, Güney Kıbrıs Rum Kesimi'nde İngiliz

toprakları arasında yer alan Rum kesiminin siyasi birimleri, Umman ile Birleşik Arap Emirlikleri'nin (BAE) durumu ve Orta Asya devletleri arasındaki sınır sorunlarıdır

Şekil 1: Anklavlar ve eksklavlar

Anklav ise başka bir devletin siyasi biriminin kendi devletinin sınırları içinde bulunması durumudur. Şekil 1'de görülebileceği üzere C bölgesi B ülkesinin anklavıyken A ülkesinin eksklavı durumundadır.[1]

Şekil 2: BAE ve Umman anklavları ve eksklavları

Anklavlar ve eksklavlar devletler arasında gerginliğe neden olmaktadır. Bir güvenlik unsuru olarak ele alındığında, bu anomalilerin genel olarak önemli ulaşım yolları, enerji kaynakları ve doğal kaynaklar üzerinde yer aldığı ve jeostratejik öneme sahip olduğu

görülmektedir. Bu durum devletlerin bu topraklar üzerindeki egemenliklerini kaybetmemek için çatışmayı bile göze almalarına sebep olmaktadır. Örnek olarak denizlerdeki ticaret yollarını kesen altı farklı geçiş bulunmaktadır.[2] Bunlardan üçündeki (Musandam, Panama ve Gwadar) yerleşim bölgeleri jeostratejik olarak önemlidir. Ayrıca Avrupa'nın ortasında yer alan ve önemli bir askerî üs, jeostratejik avantaj ve enerji kaynağı olarak değerlendirilebileceğimiz Kaliningrad da bu güvenlik örneklerinden biridir.[3]

Şekil 3: Kaliningrad'ın haritadaki yeri

Orta Asya'da Sınır Sorunları

Orta Asya'daki sınır sorunu aslında Çarlık döneminde Orta Asya'nın işgaliyle başlayan ve Sovyet sürecinde de devam eden idari anlayışın bir ürünüdür. Çarlık döneminde işgal edilen Türkistan toprakları, Rus Türkistan'ı olarak yönetilen bir idari birim olarak adlandırılmıştır. Ancak Bolşevik Devrimi'nin başarısı ile Çarlık Rusya'sı yıkılmış ve yerine Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği kurulmuştur. Rus Türkistan'ı, ilk olarak

Türkistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak kurulmuş olmasına rağmen daha sonra Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak adlandırılmıştır. Daha sonra bu idari birim yine Türkmen ve Özbek Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bölünmüştür. Tacikistan, başlarda Özbek idari bölümü altında özerk bir Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak tanınmıştır. Kırgızistan ise en başından itibaren Rusya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti altında özerk bir Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak varlığını sürdürmüştür. Öte yandan Tacikistan ve Kırgızistan (Kazakistan da bu dönemde ayrılmıştır.) daha sonraki süreçlerde özerk statüden Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti statüsüne geçmiştir.[4] Aslında burada gerçekleşen süreç bile coğrafi ve idari olarak ne kadar karmaşık bir sistemin takip edildiğini göstermektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bu beş Sovyet Cumhuriyeti bağımsızlıklarını ilan etmiş ve belirlenen coğrafyalarda egemenlik haklarını korumaya çalışmıştır. Egemenlik alanlarından en önemlisi sınır çizgileridir. Sovyet döneminde hiçbir ekonomik, sosyal, etnik veya coğrafi çerçeveye dayanmadan çizilen yapay sınırlar ülkeler arasında çatışmalara neden olmuştur. Bu çatışmaların en yoğun yaşandığı yer, en fazla nüfusa ve etnik çeşitliliğe sahip Fergana Vadisi'dir.[5] Orta Asya'nın en yoğun sınır anomalileri de bu bölgededir. Çok verimli topraklara sahip olan Fergana Vadisi, tarih boyunca etnik çeşitlilikle birlikte nüfusun yoğunlaştığı bir yer olarak da bilinmektedir.[6] Buradaki ülkeler arasındaki sınır sorunlarına

bakıldığında yedi farklı bölgede sorun yaşandığı görülmektedir. Aşağıdaki tabloda belirtildiği üzere bunlar; Barak, Chonkara, Dzhangail, Sarvak, Shakhimardan, Sokh, Vorukh ve Kayragach'dır. Etnik yapısı ve nüfus yoğunluğu bakımından da farklılık gösteren bu bölgelerin Sovyet döneminde de sınır sorunları vardır, ancak çatışmalar Sovyet silahlı kuvvetlerinin önlemesiyle durdurulmuştur.

Enclave	Country	Location	Population	Ethnic composition
Barak	Kyrgyzstan	Uzbekistan	600	100% Kyrgyz
Chonkara	Uzbekistan	Kyrgyzstan	0	Land used for pastures
Dzhangail	Uzbekistan	Kyrgyzstan	0	Land used for pastures
Sarvak	Tajikistan	Uzbekistan	400-2,500	99% Uzbek, 1% Tajik
Shakhimardan	Uzbekistan	Kyrgyzstan	5,000	91% Uzbek, 9% Kyrgyz
Sokh	Uzbekistan	Kyrgyzstan	25,000-70,000	99% Tajik, 1% Kyrgyz
Vorukh	Tajikistan	Kyrgyzstan	10,000-30,000	95% Tajik, 5% Kyrgyz
Kayragach	Tajikistan	Kyrgyzstan	150	100% Tajik

Şekil 4: Orta Asya'daki yerleşim yerlerinin nüfusu ve etnik yapısı

Şekil 5: Orta Asya'da bulunan anklavlar7

Tacikistan ve Kırgızistan Sınır Sorunu

Sınır sorunu yaşayan ülkelerden ikisi Kırgızistan ve Tacikistan'dır. İkili ilişkilerin en öncelikli konusu olan bu durum iki

ülke arasındaki bütün siyasi süreçleri de etkilemektedir. Bugüne kadar farklı çözüm önerileri sunulsa da bunlar ya ertelenerek ya da göz ardı edilerek uygulanmamıştır. Tacikistan ve Kırgızistan arasındaki sınır 987 km boyunca uzanmaktadır. Bu sınırın yaklaşık yarısı, yani 504 km'lik kısmı konusunda anlaşma sağlanmış olmakla birlikte geri kalan kısmı tartışma konusu olmaya devam etmektedir.[8] İki ülke arasındaki sınır sorunları; etnik yapı, ulaşım, enerji ve su kaynaklarının kullanımı gibi sebeplerden dolayı çözülemez duruma gelmiştir. Sınırlarda vuku bulan çatışmaların çoğu Batken bölgesinde (Ak-Sai, Kok-Taş, Semerkant, Tacik Çorku ve Surh adı verilen Kırgız köylerinin belirli bölgeleri ve Vorukh) gerçekleşmektedir.[9] Sınır sorunlarından dolayı son 12 yılda ülkeler arasında 230'dan fazla çatışma yaşanmıştır.[10] Bu çatışmaların en büyüğü, geçtiğimiz yıl 29 Nisan'da Golovnoy su şebekesinin dağıtımında meydana gelen sorun sebebiyle başlamıştır. Birçok kişinin öldüğü bu çatışmada bölgede yer alan ev ve ticari yapılar da ağır hasar görmüştür.[11] Çatışmaların sonuncusu ise 14 Eylül günü başlamıştır. Genel olarak tüm çatışmalarda olduğu gibi bu sefer de Kırgız ve Tacik resmî kanalları çatışmayı karşı tarafın başlattığını iddia etmiştir. Çatışmayı hangi tarafın başlattığı bilinmemektedir. İki tarafın medya organları da ağır ithamlarla birbirini suçlamakta ve halkı nefrete sürüklemektedir. Çatışma sürecinde gerçekleştirilen Şangay İşbirliği Örgütü Zirvesi'nde ve önceki

dönemlerde Tacik Devlet Başkanı İmamali Rahman ve Kırgız Devlet Başkanı Sadır Caparov yaptıkları görüşmelerde sorunun siyasi ve diplomatik yollarla barışçıl şekilde çözülmesi gerektiğini vurgulamalarına rağmen çatışmalar sürmektedir. Şangay Zirvesi sırasında bir süreliğine ateşkes ilan edilse bile ateşkes, hangi tarafın ihlal ettiği bilinmeyen bir şekilde sonlandırılmıştır. Çatışmalar esnasında ağır silahların da kullanıldığı görülen sınırda her iki taraftan toplamda 100'e yakın ölü ve 300'e yakın yaralı bulunmaktadır. Çatışmaların yaşandığı yerler sivil yerleşim alanlarına çok yakın olduğundan sivil ölümleri ve yaralanmaları da olan bölgede tahliye işlemleri başlatılmıştır. Batken bölgesinde yaklaşık 137.000 kişi evlerinden tahliye edilmiştir. Bu süreçte, Acil Servis Bakanlığı tahliyelere yardım etse de çoğu kişi kendi imkânlarıyla yaya veya arabayla yaşadıkları yerlerden ayrılmıştır. Kalacak yeri olmayanlar devlet tarafından belirlenen yerlere veya çadırlara geçmiştir. 20 Eylül sabahı itibarıyla Tacikistan ve Kırgızistan ulusal güvenlik komite başkanları Saimumin Yatimov (Tacikistan) ve Kamçıbek Tashiev (Kırgızistan), taraflar arasında barışın istikrarı ve güvenliğin sağlanması için bir protokol imzalamıştır. İmzalanan protokolda; birliklerin sınır hatlarındaki belirlenmiş kalıcı konuşlanma yerlerine çekilmesi, iki ülke arasındaki sınırda sadece sınır müfreze birliklerinin kalması, sınır bölgesindeki durumun normalleştirilmesi ve sınır sorunlarını çözme girişimlerinin devam ettirilmesi konularında anlaşılmıştır.[12]

Sonnotlar

1. Abdrasul Isakov, “Kırgızistan-Tacikistan Sınır Sorunları”, ANKASAM | Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi, 25 Mart 2019, <https://www.ankasam.org/kirgizistan-tacikistan-sinir-sorunlari/>
2. Sabir Askeroğlu, “Tacikistan-Kırgızistan İlişkilerinin Önündeki Engel: Sınır Sorusu”, ANKASAM | Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi, 28 Temmuz 2022, <https://www.ankasam.org/tacikistan-kirgizistan-iliskilerinin-onundeki-engel-sinir-sorusu/>
3. “Более 230 вооруженных инцидентов произошли за последние 12 лет на таджикско-кыргызской границе”, Asia-Plus, 19 Eylül 2022, <https://www.asiaplustj.info/ru/news/tajikistan/security/20220919/bolee-230-vooruzhennih-intsidentov-proizoshli-za-poslednie-12-let-na-tadzhiksko-kirgizskoi-granitse-mid>
4. Nazir Aliyev Tayfur, “Kırgızistan ve Tacikistan 31 yıldır sınır anlaşmazlığı yaşıyor”, Anadolu Ajansı, 17 Eylül 2022, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kirgizistan-ve-tacikistan-31-yildir-sinir-anlasmazligi-yasiyor/2687648>
5. “«Отвести войска, оставить только пограничников». Таджикистан и Кыргызстан подписали очередной протокол”, 20 Eylül 2022, <https://www.asiaplustj.info/ru/news/tajikistan/security/20220920/otvesti-voiska-ostavit-tolko-pogranichnikov-tadzhikistan-i-kirgizstan-podpisali-ocherednoi-protokol>
6. “Border Disputes in Central Asia”, Geopolitical Futures (blog), 7 Mayıs 2021, <https://geopoliticalfutures.com/border-disputes-in-central-asia/>
7. Dilip Hiro, Inside Central Asia: A Political and Cultural History of Uzbekistan, Turkmenistan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkey and Iran, (London; New York, NY: Overlook Duckworth, 2009), 32-48.
8. Mirzohid Rahimov and Galina Urazaeva, Central Asian Nations and Border Issues, Central Asian Series/Conflict Studies Research Centre 05/10, (Camberley, Surrey: Conflict Studies Research Centre, 2005), 16-20.
9. “Central Asia: The Complexities of the Fergana Valley”, Stratfor, 2013, <https://worldview.stratfor.com/article/article/central-asia-complexities-fergana-valley>
10. Cenk Sevim, “Küresel Enerji Jeopolitiği ve Enerji Güvenliği”, Journal of Yaşar University, 26, No. 7 (2012): 4388.
11. Tuba Gümüş, “Baltıklarda Bir Rus Toprağı: Kaliningrad”, 2017, <https://avim.org.tr/tr/Yorum/BALTIKLARDA-BIR-RUS-TOPRAGI-KALININGRAD>
12. Tarık Demir, “Anklav, Eksklav ve Uç Topraklar-Güvenlik İlişkisi”, Güvenlik Bilimleri Dergisi, UGK Özel Sayısı (28 Şubat 2020): 56, <https://doi.org/10.28956/gbd.695916>